

Ракітін Олег Юрійович

*аспірант кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3795-0988>*

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

У статті запропоновано підходи, які визначають, що в даних умовах конкурентоспроможність продукції молочного скотарства в Україні формується під впливом багатofакторних чинників, серед яких основне значення мають ефективність використання виробничих ресурсів, якість та відповідність продукції міжнародним стандартам, ринкова активність підприємств і здатність до інноваційного розвитку. Запропонований інтегральний підхід до оцінювання конкурентоспроможності дає змогу поєднати економічні, технологічні, якісні та інституційні показники в єдину систему вимірювання. Використання індексної моделі дозволяє не лише визначати поточний рівень конкурентоспроможності підприємств, а й окреслювати пріоритетні напрями підвищення їх ефективності. Акцентована увага на тому, що значну роль відіграють інструменти фінансового стимулювання, зокрема механізми дотацій на виробництво, програми компенсації вартості закупленого обладнання, пільгове кредитування та до-тування й страхування аграрних ризиків. Доведено, що базовим чинником є розвиток інфраструктури аграрного ринку, включно з логістикою, системами охолодження та зберігання молочної продукції, що безпосередньо впливає на її якість та конкурентоспроможність. Запропоновано підходи до системного дослідження механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції молочного скотарства в Україні, які враховують економічні, організаційно-управлінські, інституційні та інноваційні чинники. Для оцінювання конкурентоспроможності продукції молочного скотарства запропоновано до використання інтегральний індекс, що враховує показники виробництва, якості та ринкової ефективності. Вказано, що конкурентоспроможність галузі залежить також від рівня кооперації між виробниками, здатності об'єднувати ресурси для зменшення витрат і посилення позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках агропродовольчої продукції.

Ключові слова: механізм, конкурентоспроможність, молочне скотарство, продукція, галузь, сільське господарство, виклики, національна економіка.

Oleh Rakitin

*PhD Student of the Department of Global Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

MECHANISMS FOR ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF DAIRY CATTLE PRODUCTION IN UKRAINE

The article proposes approaches which indicate that, under the given conditions, the competitiveness of dairy cattle production in Ukraine is shaped by multifactorial determinants, among which the most significant are the efficiency of resource utilization, the quality and compliance of products with international standards, the market activity of enterprises, and their capacity for innovative development. The suggested integrated approach to competitiveness assessment makes it possible to combine economic, technological, qualitative, and institutional indicators into a single measurement system. The use of an index model allows not only for identifying the current level of enterprise competitiveness but also for outlining priority directions for improving their performance. Particular emphasis is placed on the role of financial stimulation instruments, including production subsidies, programs for compensating the cost of purchased equipment, preferential crediting, and subsidized insurance of agricultural risks. It is demonstrated that the development of agricultural market infrastructure—encompassing logistics, cooling systems, and facilities for storing dairy products—constitutes a fundamental factor directly influencing product quality and competitiveness. It is substantiated that modern dairy cattle farming represents a leading branch of the agricultural sector, ensuring food security, generating a substantial share of livestock output, and accounting for a notable proportion of agri-food exports. At the same time, ongoing economic transformations, the globalization of food markets, and intensified competition in both domestic and foreign markets highlight rising demands for quality, production efficiency, and innovative development of the sector. The article proposes approaches to the systematic study of mechanisms for enhancing the competitiveness of dairy cattle production in Ukraine, which take into account economic, managerial, institutional, and innovation-related factors. Within the research process, indicators for the integrated competitiveness index of dairy production are identified, along with proposed weighting and normalization methods. To assess the competitiveness of dairy production, the application of an integral index is suggested, incorporating production, quality, and market efficiency indicators. It is also emphasized that the sector's competitiveness

depends on the degree of cooperation among producers, their ability to pool resources to reduce costs, and to strengthen positions in both domestic and international agri-food markets.

Keywords: mechanism, competitiveness, dairy cattle farming, production, sector, agriculture, challenges, national economy.

Постановка проблеми. Сучасні молочне скотарство є провідною галуззю аграрного сектору економіки, що забезпечує продовольчу безпеку, формує частку валової продукції тваринництва та має базову роль у структурі експорту агропродовольчих товарів. Водночас сучасні трансформаційні процеси в економіці, глобалізація продовольчих ринків і зростання конкуренції на внутрішньому й зовнішньому ринках підтверджують підвищені вимоги до якості, ефективності виробництва та інноваційного розвитку галузі. Вирішення проблеми забезпечення рівня конкурентоспроможності продукції молочного скотарства набуває особливої актуальності в умовах інтеграції України у світовий економічний простір і реалізації вимог європейських стандартів. Конкурентні переваги вітчизняних виробників визначаються не лише рівнем технологічного забезпечення, продуктивністю поголів'я чи якістю молочної сировини, а й ефективністю державної політики підтримки галузі, розвитком інфраструктури переробки, логістики та маркетингових каналів. У зв'язку з цим виникає потреба в системному дослідженні механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції молочного скотарства в Україні, які повинні враховувати економічні, організаційно-управлінські, інституційні та інноваційні чинники. Тому дослідження таких механізмів дозволить окреслити напрями розвитку галузі, посилити її позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також забезпечити ефективний розвиток аграрного сектору загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства відображено в працях Терещенко І. О. [1, с. 163–167]. Процеси розвитку ринку молока та молочної продукції в Україні розкрито в наукових дослідженнях дослідників Ільчука М. М., Пашенко О. В., Андросовича І. І. [2, с. 45–61], Пашенко Ю., Жарікової О. [3, с. 45–61; 4, 87–94], Нівесського О. [5, 35–47], Петриченко О. А. [6], Рожко З. П., Струс Л. А., Чеснік Н. М. [7, с. 61–66].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі підходи, питання розробки механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції молочного скотарства в Україні вимагають подальшої розробки та обґрунтування. Саме тому для розв'язання зазначених проблем у статті запропоновано інтегральний підхід до оцінювання конкурентоспроможності продукції молочного скотарства, який поєднує економічні, технологічні, якісні та інституційні показники в єдину систему вимірювання. Комплексне застосування

зазначених механізмів формує підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства України.

Метою статті є обґрунтування та розроблення механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції молочного скотарства в Україні шляхом оцінки впливу економічних, технологічних, організаційно-управлінських та інституційних чинників, визначення пріоритетів розвитку галузі й формування інструментів її адаптації до вимог внутрішнього й зовнішнього ринків.

Виклад основного матеріалу. Конкурентні переваги вітчизняних виробників визначаються рівнем технологічного забезпечення, продуктивністю поголів'я, якістю молочної сировини та ефективністю державної політики підтримки галузі. Значну роль відіграють інструменти фінансового стимулювання, зокрема механізми дотацій на виробництво, програми компенсації вартості закупленого обладнання, пільгове кредитування та субсидування страхування аграрних ризиків. Базовим чинником є розвиток інфраструктури аграрного ринку, включно з логістикою, системами охолодження та зберігання молочної продукції, що безпосередньо впливає на її якість та конкурентоспроможність. Крім того, в умовах євроінтеграційного курсу актуалізується гармонізація стандартів виробництва й контролю якості з вимогами Європейського Союзу. Це відкриває доступ до нових ринків збуту, але водночас потребує значних інвестицій у модернізацію технологічних процесів, підвищення рівня простежуваності продукції та впровадження системи менеджменту якості. Важливо зазначити, що конкурентоспроможність галузі залежить також від рівня кооперації між виробниками, здатності об'єднувати ресурси для зменшення витрат і посилення позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. У цьому контексті перспективним є розвиток виробничо-збутових кооперативів і кластерних моделей, що забезпечують синергію між малими й середніми підприємствами.

Формування конкурентних переваг у молочній галузі є багатовимірним процесом, що поєднує технологічні, економічні, інституційні та соціально-організаційні складові. На сучасному етапі розвитку аграрного сектору основним завданням є забезпечення високої якості продукції, її відповідності міжнародним стандартам та підвищення ефективності виробництва (табл. 1).

По-перше, технологічний фактор передбачає модернізацію виробничих потужностей, запровадження інноваційних технологій переробки молока, удосконалення систем контролю якості та підви-

щення продуктивності тваринництва. Технологічні інновації забезпечують скорочення собівартості та підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. По-друге, економічні чинники включають систему державної підтримки (субсидії, пільгове кредитування, компенсаційні програми), розвиток страхування аграрних ризиків і створення умов для залучення інвестицій. Ці інструменти формують фінансову стійкість виробників і сприяють оновленню їхнього виробничого потенціалу. По-третє, інфраструктурні умови охоплюють розвиток логістики, охолоджувальних і складських систем, сертифікаційних центрів. Вони створюють передумови для збереження належної якості молочної продукції, оптимізації витрат та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості. По-четверте, регуляторні фактори пов'язані з гармонізацією національних стандартів якості та безпеки харчових продуктів із вимогами ЄС. Це забезпечує вихід продукції на нові ринки, підвищує довіру споживачів і сприяє інтеграції України до європейського економічного простору. По-п'яте, соціально-організаційні аспекти формуються через розвиток кооперації та кластерних моделей виробництва, що дають змогу знизити витрати, підвищити ринкові позиції та забезпечити розвиток сільських громад.

Узагальнюючи, конкурентні переваги вітчизняних виробників молочної продукції визначаються не лише внутрішніми ресурсними та технологічними можливостями, але й ефективністю державної політики, рівнем інституційної підтримки та здатністю до інтеграції у глобальний продовольчий ринок. Саме комплексне поєднання цих факторів створює основу для сталого розвитку галузі та підвищення її ролі у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Для оцінювання конкурентоспроможності продукції молочного скотарства використано інтегральний індекс, що враховує показники виробництва, якості та ринкової ефективності продукції. Показник можна відобразити в формулі (1):

$$I_{\text{КС}} = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{X_i}{X_{\text{еталон}}} \quad (1)$$

де, ІКС – інтегральний індекс конкурентоспроможності; X_i – фактичне значення i -го показника (собівартість, продуктивність, якість молока, експортний потенціал); $X_{\text{еталон}}$ – еталонне (нормативне або середнє по кращих виробниках) значення i -го показника; w_i – ваговий коефіцієнт значущості показника, визначений методом експертних оцінок; n – кількість показників, що враховуються у моделі.

Така формула дозволяє комплексно оцінити конкурентоспроможність продукції, враховуючи багатомірність галузевого розвитку.

У процесі дослідження розкриємо індикатори X_i для інтегрального індексу конкурентоспроможності продукції молочного скотарства з пропонованими ваговими w_i , методами нормування.

Блок А. Набір показників X_i , ваги та нормування, включаючи ефективність виробництва (0,35). Надій на корову, л/корову/рік – $w = 0,12$. Нормування (стимулятор): $X/X_{\text{еталон}}$. При цьому коефіцієнт вибракування поголів'я, % – $w = 0,06$. Водночас нормування (дестимулятор): $X_{\text{еталон}}/X$. Вихід молока класу «Екстра» та «Вищий», % від валу – $w = 0,10$. Нормування: $X/X_{\text{еталон}}$. Кормоконверсія, к. од./л молока – $w = 0,07$.

Блок Б. Собівартість і продуктивність праці (0,25). Собівартість 1 л молока, грн – $w = 0,12$. Нормування: $X_{\text{еталон}}/X$. Виробіток на 1 працівника, л/рік – $w = 0,13$ та нормування: $X/X_{\text{еталон}}$. Блок В. Якість і відповідність стандартам (0,20). Вміст білка, % – $w = 0,07$ (стимулятор). Нормування: $X/X_{\text{еталон}}$. Вміст жиру, % – $w = 0,06$. Мікробне число/кількість соматичних клітин (норма досягнута: 1, не досягнута: 0–0,8) – $w = 0,07$. Нормування: бінарно або шкала 0–1.

Блок Г. Ринкова позиція та збут (0,15). Частка контрактів з переробниками на ≥ 12 міс., % – $w = 0,08$. Нормування: $X/X_{\text{еталон}}$. Частка продукції з доданою вартістю (преміальні канали, органік, PDO/PGI), % – $w = 0,07$.

Блок Д. Сталість і ризик-менеджмент (0,05). Покриття ризиків (страхування, хеджування кормів/ціни молока): так = 1; частково = 0,5; ні = 0 – $w = 0,05$.

Тому буде сумарно: **1,00**. Еталонні значення – це бенчмарки (кращі 20 % виробників в Україні/regi-

Таблиця 1

Основні фактори формування конкурентних переваг вітчизняних виробників молочної продукції

Група факторів	Складові	Очікуваний ефект
Технологічні	модернізація обладнання, інноваційні технології переробки, підвищення продуктивності	зростання якості продукції, зменшення собівартості виробництва
Економічні	державні дотації, пільгове кредитування, страхування ризиків	фінансова стійкість виробників, доступ до інвестицій
Інфраструктурні	логістика, охолоджувальні та складські системи, сертифікація продукції	збереження якості, підвищення конкурентоспроможності на ринку
Регуляторні	гармонізація стандартів із ЄС, контроль якості, прозорість ринку	доступ до нових ринків, інтеграція в європейський простір
Соціально-організаційні	кооперація виробників, кластерні об'єднання, підтримка малих підприємств	зниження витрат, посилення ринкових позицій, соціальна збалансованість

оні або цільові нормативи ЄС/галузевих стандартів). Для дестимуляторів формула (3) використовуємо обернене нормування. Формула інтегрального індексу для стимуляторів (2):

$$I_{КС} = \sum_{i=1}^{12} w_i \cdot \frac{X_i}{X_i^{\text{еталон}}} \quad (2)$$

$$I_{КС} = \sum_{i=1}^{12} w_i \cdot \frac{X_i^{\text{еталон}}}{X_i} \quad (3)$$

При цьому для бінарних/шкальних показників підставимо вже нормовані значення [0; 1]. ІКС $\geq 0,85$ – висока конкурентоспроможність (готовність до експансії/експорту, преміальні канали збуту), 0,70–0,84 – середній рівень (потрібні точкові покращення; резерв у собівартості/якості/збуті), $< 0,70$ – низький рівень (потрібна програма підвищення ефективності та якості).

Проведемо розрахунок, де надій 9 000 л; вибракування 25 %; «Екстра+ Вищий» 80 %; кормоконверсія 0,85; собівартість 10,5 грн/л; виробіток 350 тис. л/працівника; білок 3,4 %; жир 3,9 %; мікроб/соматичні – норма (1); довгі контракти 70 %; додана вартість 25 %; покриття ризиків – «частково» (0,5). Фактичні значення господарства: надій 8 300 (0,922); вибракування 28 % (0,25/0,28=0,893); «Екстра+Вищий» 72 % (0,900); кормоконверсія 0,90 (0,85/0,90=0,944); собівартість 11,2 (10,5/11,2=0,938); виробіток 300 тис. (0,857); білок 3,35 (0,985); жир 3,85 (0,987); мікроб/соматичні – 1,0; довгі контракти 60 % (0,857); додана вартість 18 % (0,720); покриття ризиків – 0,5.

Проведемо далі обчислення (показник $\times$ вага), де надій: $0,922 \times 0,12 = 0,1106$, вибракування: $0,893 \times 0,06 = 0,0536$, «Екстра+Вищий»: $0,900 \times 0,10 = 0,0900$, кормоконверсія: $0,944 \times 0,07 = 0,0661$, собівартість: $0,938 \times 0,12 = 0,1126$, виробіток/працівника: $0,857 \times 0,13 = 0,1114$, білок: $0,985 \times 0,07 = 0,0689$, жир: $0,987 \times 0,06 = 0,0592$, мікроби/соматичні: $1,00 \times 0,07 = 0,0700$, довгі контракти: $0,857 \times 0,08 = 0,0686$, додана вартість: $0,720 \times 0,07 = 0,0504$, покриття ризиків: $0,5 \times 0,05 = 0,0250$. В результаті встановлено, що ІКС $\approx 0,886 \rightarrow$ високий рівень конкурентоспроможності, з резервами у збуті (довгі контракти, канали з доданою вартістю) та в годівлі (кормоконверсія). Джерелами даних є власна звітність, лабораторні

протоколи якості, договори з переробними підприємствами, страхові поліси, галузеві бенчмарки (асоціації, переробники). Оновлення ваги проводиться раз на рік через експертне опитування (аналітики переробки, ветеринарна служба, технологи, фінансові менеджери). Чутливість можна перевірити, як зміна 1–2 ключових показників (собівартість, «Екстра» %) впливає на ІКС, що дасть пріоритети інвестувань.

У результаті дослідження встановлено, що конкурентоспроможність продукції молочного скотарства в Україні формується під впливом багатофакторних чинників, серед яких основне значення мають ефективність використання виробничих ресурсів, якість та відповідність продукції міжнародним стандартам, ринкова активність підприємств і здатність до інноваційного розвитку. Запропонований інтегральний підхід до оцінювання конкурентоспроможності дає змогу поєднати економічні, технологічні, якісні та інституційні показники в єдину систему вимірювання. Використання індексної моделі дозволяє не лише визначати поточний рівень конкурентоспроможності підприємств, а й окреслювати пріоритетні напрями підвищення їх ефективності. Так, впровадження системних механізмів підвищення конкурентоспроможності дозволить зміцнити позиції молочного скотарства у структурі аграрного сектору економіки України, сприятиме продовольчій безпеці держави та інтеграції у глобальні ринки молочної продукції.

Висновки. Таким чином, формування конкурентних переваг українських виробників молочної продукції є багатофакторним процесом, де поєднання технологічних, організаційних, економічних та політичних чинників визначає перспективи інтеграції галузі у глобальний аграрний простір. Практична реалізація результатів дослідження передбачає вдосконалення державної підтримки молочного скотарства з орієнтацією на стимулювання інновацій та забезпечення відповідності європейським стандартам якості, розвиток системи кооперації та інтеграції дрібних і середніх виробників у виробничо-збутові ланцюги, підвищення продуктивності через впровадження сучасних технологій годівлі, утримання та генетичного поліпшення поголів'я, активізацію експорту з використанням маркетингових стратегій просування вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Терещенко І. О. Формування стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 3. С. 163–167.
2. Розвиток ринку молока та молочної продукції в Україні: монографія. Ільчук М. М., Пашенко О. В., Андросович І. І. Київ : Аграр Медіа Груп, 2016. 428 с.
3. Pashchenko Y., Zharikova O. Competitiveness of dairy farming products in Ukraine under EU integration: Factors, challenges, and development prospects. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. № 8(2). P. 45–61. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.04>
4. Zharikova O., Pashchenko Y. Ensuring the competitiveness of dairy products in Ukraine: Harmonization with European standards. *Ekonomika APK*. 2018. № 26(11). P. 87–94. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811087>
5. Nivievskiy O. Determinants of competitiveness in Ukraine's dairy industry: Evidence from regression analysis. *Agricultural Economics and Rural Development*. 2008. № 5(2). P. 35–47.

6. Петриченко О. А. Розвиток молокопродуктового підкомплексу в Україні: монографія. Київ : ІАЕ, 2018. 348 с.
7. Рожко З. П., Струс Л. А., Чеснік Н. М. Конкурентоспроможність українських підприємств молочної промисловості на міжнародному ринку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 2. Том 30 (69). С. 61–66.

REFERENCES

1. Tereschenko, I. O. (2013). Formuvannya stratehichnykh napriamiv pidvyschennia konkurentospromozhnosti molochnoho skotarstva [Formation of strategic directions to improve the competitiveness of dairy farming]. *Visnyk Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Newsletter of the Poltava State Agrarian Academy*, 3, 163–167. [in Ukrainian].
2. Il'chuk, M. M., Paschenko, O. V., & Androsovykh, I. I. (2016). Rozvytok rynku moloka ta molochnoi produktsii v Ukraini. [Development of the milk and dairy products market in Ukraine]. Kyiv: Ahrar Media Hrup. [in Ukrainian].
3. Pashchenko, Y., & Zharikova, O. (2022). Competitiveness of dairy farming products in Ukraine under EU integration: Factors, challenges, and development prospects. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(2), 45–61. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.04>
4. Zharikova, O., & Pashchenko, Y. (2018). Ensuring the competitiveness of dairy products in Ukraine: Harmonization with European standards. *Ekonomika APK*, 26(11), 87–94. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811087>
5. Nivievskiy, O. (2008). Determinants of competitiveness in Ukraine's dairy industry: Evidence from regression analysis. *Agricultural Economics and Rural Development*, 5(2), 35–47.
6. Petrychenko, O. A. (2018). Rozvytok molokoproduktovoho pidkompleksu v Ukraini. [Development of the dairy product subcomplex in Ukraine]. Kyiv: ІАЕ. [in Ukrainian].
7. Rozhko, Z. P., Strus, L. A., & Chesnik, N. M. (2019). Konkurentospromozhnist' ukrains'kykh pidpriemstv molochnoi promyslovosti na mizhnarodnomu rynku [Competitiveness of Ukrainian dairy enterprises on the international market]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia – More notes from TNU named after V. I. Vernadsky. Series: Economics and management*, 2, 30 (69), 61–66. [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 10.06.2023
Стаття прийнята: 24.06.2023
Стаття опублікована: 30.06.2023